

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijkse tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historie-beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerleener land.

Was Heerlen een „castrum” anno 1225?

IN het leven van Sint Gerlach van Houthem vinden wij een vermelding van Heerlen die misschien enige waarde heeft voor de kennis van onze stad. Dit leven is geschreven door een Norbertijn van Houthem, uit de streek zelf afkomstig, rond het jaar 1225. Het zou te ver voeren dat hier nader aan te tonen. De opmerking over Heerlen is daarom interessant, omdat voor zover wij weten, Heerlen een vesting werd kort na 1244, dat is dus ruim twintig jaar na de vermelding van Heerlen in het leven van Sint Gerlach.

Er wordt dan in het tweede boek, het 29e hoofdstuk, verhaald hoe een vrouw *de Castro quodam vicino, quod Herle dicitur*, (uit een naburig castrum, dat Heerlen genoemd wordt,) zand of stof wegnam van het graf van Sint Gerlach en dat verborg in een punt van haar kleed. Zij deed dit volgens de biograaf kennelijk met geen goede bedoeling of althans op een minder eerbiedige manier. Want wat gebeurde? Het stof veranderde in bloed en druppelde uit de punt van het kleed, zodat allen het konden zien. Een der toeschouwers een zekere Herman uit de omgeving van Houthem, die aan hevige kiespijn leed en daarom juist naar Houthem gekomen zal zijn, smeerde dit bloed op zijn kaken en kin en was terstond van zijn kwaal genezen.

Wij willen hier de aandacht vragen, niet zozeer voor het wonderlijke verhaal noch voor de Heerlense dame, maar voor het predicaat waarmee Heerlen wordt aangeduid. Wat is namelijk een *Castrum*?

Volgens het *Glossarium* van Du Cange werden castra genoemd de versterkte plaatsen van kleine omvang of garnizoenen; als ze erg klein waren sprak men van *castella* (waarvan ons *kasteel*). De meer omvangrijke en belangrijke steden noemde men *urbes* of *civitates*. Deze naam gebruikte men vooral ook voor hoofdsteden en bisschopssteden. Was de plaats daarentegen geheel onversterkt dan sprak men van een *vicus*.

Passen wij dit nu toe op de tijd, waarin St. Gerlach leefde, dan wordt van Keulen gezegd, dat het was een *civitas*; van Maastricht een *oppidum*

(provincieplaats, Maastricht werd 1227—'29 opnieuw ommuurd) en een *castellum*. Dit laatste wordt ook gezegd van Sint Truiden (B) en van Houffalize(!) in de Ardennen. Heerlen, 's Hertogenrade, Düren en Jülich en Seyne (bij Coblentz) worden *castra* genoemd; de andere plaatsen heten *vicus*, namelijk Gulpen (*Galopia, vulgariter Oudt Gulpene*), Nuth (*Nutte*) en zelfs Maastrichts voorstad Wijck, waarvan de naam trouwens etymologisch van *vicus* wordt afgeleid. Bergh (*Berge*) bij Valkenburg en Mechelen aan de Maas worden als *villa* aangeduid.

's Hertogenrade was de zetel van de heerlijkheid van die naam en zal dus wel een ommuurd *castrum* geweest zijn. Hetzelfde geldt voor Jülich. Mag men dit nu ook van Heerlen aannemen? Of heeft de auteur het niet zo heel nauw met de terminologie genomen? Immers Maastricht noemt hij nu eens een *castellum*, dan weer een *oppidum*. En hoe stond het met al die andere genoemde plaatsen? Wel zullen we er uit mogen besluiten dat de auteur in zijn tijd in Heerlen iets meer zag dan in de omliggende dorpen, die slechts een *vicus* genoemd worden en het is misschien de moeite waard daar de aandacht op te vestigen.

fr. C. DAMEN, O.S.B.

Verdwenen plaatselijke benamingen in Heerlen

IN de oudste cijns- en leggerboeken der Domeinen komen onder Heerlen tal van benamingen van straten, huizen en buurten voor, waarvan de ligging en de herkomst nog slechts in enkele gevallen met zekerheid kunnen worden vastgesteld.

Het Register van de Chijnsen, Renten enz., vernieuwd in 1551, (L.v.O. 203) vermeldt o.a. op verscheidene plaatsen de naam van WEVELGATS. Deze naam is volkomen in vergetelheid geraakt en het is daarom wellicht interessant vast te leggen, waar deze gats of steeg, die voor vijftig jaar, zij het onder een andere naam, nog bestond, heeft gelopen.

De WEVELGATS nu strekte zich uit vanaf de VEEMARKT (Wilhelminaplein) tot aan de WEGSCHEID (Geerstraat). Deze gats heette in het jongste verleden bij het beginpunt aan de Veemarkt de BOOSEGATS, genoemd naar BOOST, eigenaar en bewoner van het voor enkele jaren ten behoeve van de verbinding met de Dautzenbergstraat gesloopte huis, genaamd DE KAMER. Deze gats was ook bekend als de KAMERGATS. Bij de Geerstraat heette het nog bestaande gedeelte van deze gats de VRAETSJEGATS, genoemd naar de aldaar gewoond hebbende familie VORAGE.

De familie VRAETZEN was vóór 1677 eigenaresse van het in de Geerstraat ten zuiden aan de nog bestaande gats gelegen huis, thans bewoond

door de handelaar ALDERSHOF. Zulks blijkt uit de 4 Mei 1677 ten overstaan van schout en schepenen van de Hoofdbank Heerlen verleden akte, waarbij CORNELIS VRAETZEN × CATHARIJNA SPELTHAEN en HERMAN KEIJBETS × MARIJA VRAETZEN verklaren in eigendom over te dragen aan HENDRIK RITZEN × MARIJA SCHILS „seeker huys, hoeff ende coelhoef met het weijtgen daer aen, gelegen binnen Herlen op die WEEGSCH EIJD T regenoot ter eenre die WEVELGATZE en ter andere sijden die erffgen. wijlen WILLEM SCHILS, een hoeft die gemeene Akerstraet, het ander wijlen THOMAS BOTTERWEX erffgen., ende noch seekere half sille ackerlandts gelegen in die Hoegden regenoot ter eenre LEON. MERCKELBACH, ter andere HEND. RITZEN voors. voor de somme van vief hondert twintich guldens Maestrichter cours, sijnde het voorseijde huijs, hoeff, coelhoff ende weijtgen belast jaerlix te betaelen seven gulden thien stuijver aen de pastorie ende custerije van Herle, ende een derdel terwen met een vierdel cappuijn oock jaers te betaelen in de Domeijnen alhier tot Herlen. (L.v.O. 2060).

De WEVELGATS heeft haar naam te danken aan PEETER WEVELS, bewoner van een in de buurt gelegen huis.

Het was vroeger vrij algemeen, dat de meeste stegen in het oude Heerlen werden aangeduid met de naam van de bewoner van een der belendende huizen. Wij noemen slechts de BOUSCHEGATS (Stationstraat), BOUMANSGATS (westelijk deel van de Coriovallumstraat), DONISGATS (Honigmanstraat), DAELMANSGATS (Akerstraat), ROEBROEKSGATS (Willemstraat), SMEETSGATS (Willemstraat naar Schandelen), VIJGENWEG (Schandelen), JONGMANSWEG (Heerlerheide).

Het feit, dat de naam WEVELGATS in later tijd in onbruik geraakte is alleszins verklaarbaar. Immers, wanneer om de een of andere reden, als vertrek naar elders of uitsterven der familie, het huis, naar wiens bewoner de gats werd genoemd, werd verlaten, ontving deze gats na verloop van tijd de naam van de nieuwe bewoner.

De naam WEVELGATS heeft zich in enigszins gewijzigde vorm gehandhaafd tot einde van de 18e eeuw. Althans in de legger van de Dorpsrotte van 1779 komt op folio 220 als belending van een weide de naam WEFELSTRAATJE voor.

W. LINDELAUF

De Heerlense Familie

Roebroek

Derde Gedeelte

DE TAK TE BEEK.

DE oudste zoon van Heerlen's dorpsdokter, Hubertus Roebroek, met name *Joannes* Simon, gedoopt alhier 30 Mei 1720, huwde te Beek met Elisabeth Wouters. Hij vestigde zich als chirurgijn in de Hoofdbank Beek. Hij was een tragische figuur: zijn leven werd zwaar overschaduwd door tegenslag. Achtereenvolgens werden hem twee van zijn kinderen en zijn echtgenote door de dood ontrukkt. Ook kon hij zich financieel niet staande houden, wat wel een gevolg zal zijn geweest van het niet ontvangen van een vast salaris van bankswege, zoals zijn vader en zijn broer Mathijs dit te Heerlen genoten.

De 6de Mei 1751 verkocht hij een stuk land aan Sr. Pieter Kerckhoffs × Anna Diddien, aldaar. (Gichtregister Gemeente Beek L.v.O. No. 1080, blz. 48, Rijksarchief Maastricht).

De 28 Maart 1752, zijn echtgenote was inmiddels overleden, verkocht hij nog twee percelen land, nu aan Juffrouwe Ida van Wijle, „bejaarde geestelijke dogter, borgersse en inwoondersse der Stad Maastricht” voor 252 gld.. Het geld werd gedeeltelijk besteed ter aflossing van een hypotheek, afkomstig van de schoonouders.

„En heeft sij coopersse bij deesen coop ingewilligt, dat den selven (Joes Roebroeck) de voorn. twee stucken lands gedurende den tijd van twaalf agter een volgende jaeren a dato deses sal connen en mogen opwinnen tot desselfs voordeel en profijt, en belovende hij comparant (Joes Roebroeck) voor het vrugt genot van dien aan voorn. coopersse gedurende voors. 12 jaeren van voors. somme van 252 gld. mede dato deses cours en aevanck nemende daer tegens den interesse te sullen betalen tegens vier pro cento tot de volle aflossing die binnen den tijd van voors. twaalf jaeren sal connen en mogen geschieden. Ende is wijders geconvenieert in cas hij (Roebroeck) mogte inwendig de voors. twaalf jaeren restitueren de somme van f. 252 met d'intressen a rato, soo sal voorn. coop blijven buijten effect”. (Akte Nots. J. W. Roemers Maastricht, Gichtregister Beek L.v.O. No. 1080, blz. 374).

Joannes Roebroek sloot een tweede huwelijk, nu met Maria Lupen. De financiële toestand werd er echter niet beter op, zoals uit het navolgende blijkt :

„Op heden 5 Majj 1764 compareerde voor Nots. J. B. Van Cotzhuijsen tot Heerle Jan Robroeks × Maria Lupen (Luten) inwoonder van Beek dewelke te kennen gaf, hoe dat huys en hof gelegen tot Beek en toebehorende aan sijne twee zonen Jacob en Matthias Robroeks, bij hem in eerste huwelyk met Elysabeth Wouters verwekt, ter instantie van de Heer Rentmr. d'Aulbonne wegens veragterde domeynen en geestelijke pagt stond te worden verkogt, ten welken eynde op morgen de tweede proclamatoriales door den deurwaarder Stevens soude worden gedepecheert, dat al verders op de goederen van voorn. kinderen waren geaffecteert eenige capitalen en dat daarvan ook de interest van eenige jaaren waren verlopen, insgelijks den schat onvereffent stonde, dus den Comparant gene apparentie sag om de voors. goederen te kunnen redden, om dien te rade was geworden sijne twee broeders Mathijs en Anthoon Robroeks als aangeboore voormunders der voorn. kinderen te versoeken om in cas mogelijk hier aan de hand te bieden en dit goedje te redden, hetwelk deselve ook wel hebben willen, accepteren, edog onder dit expres beding, dat hij comparant op syne andere kinderen huisje en goederen hebbende togte soude renuntieren (van het vruchtgebruik afzien)”.

Aldus geschiedde : Johannes Roebroek behield alleen „voor sig ter bewoning het kleijn huisje met coolhofje naast het groote hujs gelegen” (Minuten Nots. J. B. van Cotzhuijsen, Gemeentearchief Heerlen.).

Die zelfde dag (5 Mei 1764) leenden Matthijs Roebroek × Maria Elisabeth Hoene en Anthoon Joseph Roebroek × Maria Joseph de Gistelle, beiden inwoners van Heerlen, als „geauthoriseerde voormunders” van de onmondige kinderen van hun broeder Johannes, 20 „corronnen” (kroonstukken) „ieder corone gerekent ad vijf gls”, Maastr. koers, rente 5 procent, verstrekt door Sr. Arnold Crahaije × Johanna Loijson, mede inwoonder van Heerlen.

Hypothecair verbonden : „seeker hujs geleegeen alhier binnen deesen Dorpe”, belendingen : ene zijde Johannes Schils, andere zijde Sr. Anthon Joseph Robroek voornoemd, een hoofd ook Anthon Roebroek, ander hoofd de straat. (Minuten Nots. J. B. van Cotzhuijsen, Heerlen.).

Op 11 Dec. 1767 verklaart Johannes Roebroek in tweede huwelyk met Marie Luten, voorheen weduwnaar van Elisabeth Wouters, wonende te Beek, dat hij op 18 Maart 1749, in aanwezigheid van diens oom Sr. Pieter Fransen als voogd van zijn kinderen, had verkocht aan zijn broeder Wilhelmus Roebroek „nog ongehuwt”, „de allinge bouwagie met mesthof en koolhof en backhujs, soo aan hem bij scheydinge en deeling van hunne ouderlijke naelatenschappen was ten deele gevallen en geleegeen tot Heerlen, wijtgenoomen het kleene hujs hier naast geleegeen, soo als het thans door Marie Margaretha Eijmael bewoont word sulx omme ende voor 100 pattacons, godsheller eenen halven stuijver of twee oortjes luijks, liecoop lentelig”. De kooppenningen werden door Joh. Roebroek in 3 gedeelten ontvangen, resp. 8 Oct. 1751, 26 Febr. 1752 en 16 Jan. 1753. (Min. J. B. van Cotzhuijsen Heerlen.).

In Febr. 1768 diende Matthijs Roebroek, „geswooren chirurgijn alhier” een verzoekschrift in bij „de heeren vice schout en schepenen der vrijheid en hoofthanke Heerle”, waarin hij als „legalen curator der kinderen van sijnen broeder Joannes”, te Beek, verzocht het huisje van deze kinderen, te Heerlen gelegen, naast het eigendom van Sr. Anthon Roebroek, voor hen te mogen verkopen. Tevens verzocht hij om bekrachtiging van de verkoop, door zijn broeder Johannes Roebroek, dato 18 Mrt. 1749

gedaan van diens aandeel in 't ouderlijk huis t.w. : de stallen met mesthof, koolhof en bakhuis. Dit gedeelte was toen in eigendom toegekomen aan hun broeder Wilhelmus.

10 Febr. 1768 wordt op dit verzoek door de Schepenen van Heerlen goedgunstig beschikt. (L.v.O. 2046, blz. 208).

En zo verkoopt Matthijs Roebroek, „chirurgijn deeser hooftanke”, de 12 Febr., d.a.v. aan zijn broeder Anthoin, koopman, „voors huijske”, gelegen tussen 't huis van de koper en 't huis van Johannes Schils, laatgoed belast met schat, koopsom 513 gulden, de Croon ad 10 schillingen f. 5,—) en de Carolin ad 20 gld. Godsheller 3 marck, liecoop verstaan. Op het „huijske” was een hypotheek van 100 gulden, in behoeve Sr. Arnold Crahaij. Deze hypotheek werd door de koper overgenomen.

De huishuur was vanaf St. Remigius (1 Oct.) 1767 voor de koper.

De penningen van deze koop werden door Matthijs Roebroek gebruikt om de schulden op de goederen der kinderen te Beek te betalen, „en den boedel tot Beek voor altoost te salveeren (redden)”. (L.v.O. 2046, blz. 208.)

Johannes Robroekx overleed te Beek 17 Mrt. 1786 in de ouderdom van 65 jaar. Diens beide zoons, waarvoor hun Oom Matthijs geregeld op de bres moest staan, waren : Joannes Jacobus, gedoopt te Beek, 25 Juli 1747 (genoemd Jacobus Roebroek) en Matthias Roebroek, gedoopt te Beek 14 Mrt 1750. Jacobus huwde met Elisabeth Coumans. Een dochter van hen, Maria Elisabeth Roebroek, overleden anno 1797, was gehuwd met Henricus Haagmans. Een andere dochter was gehuwd met een zekere Ferdinand Dalschrijver. Jacobus Roebroek woonde te Beek. Hij was koopman in gedistilleerd en overleed te Beek in de ouderdom van 53 jaar, op 30 Brumaire van het jaar 9 (21 Nov. 1800).

De andere zoon van Joannes Roebroek en Elisabeth Wouters, met name Matthias Roebroek, geb. te Beek 14 Maart 1750, was evenals zijn vader „chirurgijn” te Beek. Hij trad in het huwelijk met Cornelia Pijls (of Piels).

Matthias Roebroek van Beek is slechts 32 jaar oud geworden : hij overleed 18 Mrt. 1782. Zijn echtgenote overleed 18 Dec. 1785.

De 5e April 1773 leende hij 600 gulden tegen 4½ % rente (of 4 % bij betaling binnen 6 weken na de vervaldag), van Jan Pieter Lutger te Maastricht onder hypothecair verband van weide en koolhof te Beek achter de Kerkstraat, met een hoofd grenzend aan de Lange Steeg, met nog drie percelen land „alle goederen hem comparant dato 13 Aug. 1772, bij scheijdinge en deeling syner schoonouderlyke goederen uxorio nomine onder de letter B ten dele gevallen”.

(Acte Nots. A. J. Ross, Maastricht, L.v.O. 1084, blz. 339.)

23 Maart 1775 verkocht Matthias Roebroek aan Machiel Peters × Elisabeth Preuts, ook wonende te Beek, 82 roeden land voor 123 gulden. (L.v.O. 1086, blz. 117. Acte Nots. J. Stijnen te Beek.)

25 Maart 1776 verkocht hij aan Joseph Lamberschop, eveneens wonende te Beek „eene weyde gelege in de Meulebergsteeg, groot 100 roeden, met nog 67 roeden daar boven leggende”, voor 50 gld. en vier schapen.

35 Gld. waren reeds eerder betaald. De rest ad 215 gld. en de schapen nu ook geleverd.

(Acte Nots. J. Stijnen te Beek. L.v.O. 1085, blz. 120.)

17 Febr. 1777 verkocht Matthias Roebroek weer percelen, weide en land aan Joseph Lammerschop. Van de koopsom ad 86 gld. 10 st. had hij 53 gld. reeds eerder ontvangen.

(Acte Nots. J. Stijnen, Beek. L.v.O. 1085, blz. 210.)

Zoals uit het vorenstaande wel duidelijk naar voren komt, verging het de chirurgijn Matthias Roebroek van Beek daar al even onfortuinlijk als zijn vader. De verschillende verkopen van weide en land en de geldlening wijzen op geldgebrek. En dit alles werd gevolgd door een overlijden op 32-jarige leeftijd. (18 Maart 1782.)

13 April 1787 verstrekte Willem Pijls, voogd van de minderjarige kinderen van wijlen de „Chyrugien Mattys Roebroeks en Cornelia Pijls, in leven echtelieden”, ten behoeve van deze kinderen een geldlening van 200 gld. tegen 5% rente op hypotheccair onderpand aan Nicolaes Daemen, smid, eveneens wonende te Beek.

(Acte Nots. Joh. Pieter Rooth te Beek. L.v.O. 1087, blz. 270.)

Anno 1792 kwam er nog een nieuwe beproeving bij. Het huis van wijlen Matthijs Roebroek te Beek werd door brand vernield, zoals blijkt uit een akte van 17 Febr. 1792.

De beëdigde en wettig aangestelde voogd van de weeskinderen, met name Jacobus Coumans, wonende te Beek, verkocht op die dag 110 kleine roeden land in het heideveld onder Beek aan Jacobus Robroex × Elisabeth Coumans, oom en voogd van deze kinderen, voor 374 gulden.

„En alsoo deese penningen sullen dienen tot de opbouwinge van der pupillen onlangs afgebrande huys binnen Beek, en hij incooper meede Momboir (voogd) van deselve is zoo sal hij gehouden sijn voormelde coopsomme metten aankleeven daaraan te employeren en ten overstaan van den cedent (Jacobus Coumans) accurate reekeninge weegens den uijtgaewe moeten houden”.

(Acte Nots. J. H. Wilmar te Meerssen, L.v.O. 1089, blz. 430.)

Voor geneesheren scheen de Hoofdbank Beek nu juist geen gezegend oord te zijn in de tweede helft der 18de eeuw, getuige het wedervaren van Joannes Roebroek en zijn zoon Matthias, terwijl er bovendien nog een andere medicus „voor de armen” begraven werd. Over deze laatste vermeldt het Dodenboek van de predikant : „1785, November 29, overleeden de Heer Laval van geboorte een fransman, churichyn, professor, Ridder gemaakt door den Koning van Vrankrijk etc. en alhier tot Beek voor den Armen begraven”. (Kerk. Reg. Rijksarch. M'tr.)

JO. HORST

Het Kasteel Eyckholt

(Vervolg)

IN de gevel van het op de binnenplaats van het kasteel Terworm gelegen gebouw, links aan de poort aansluitend, is een wapenstein ingemetseld, die vermoedelijk afkomstig is van Eyckholt.

De overdracht van de twee derde gedeelten van het goed Eyckholt door Mechtildis Nijpels, weduwe van baron von Holthausen aan de Heer van Terworm had plaats op 30 December 1739.

De verkoop van het derde deel van de hof Eyckholt door Maria Elisabeth Clotz geschiedde 13 April 1750.

(J. van de VENNE. Het Kasteel Terworm. Publications 1922.)

De wapenstein vertoont de wapens van Hendrik VON BEULART zu BEULARTSTEIN, een wit getakt St. Andrieskruis op een veld van keel en dat van zijn echtgenote Maria VAN EYNATTEN, een rode schuinbalk op een veld van zilver aan weerskanten vergezeld van drie rode merletten. Het jaartal 1671 wijst er op, dat genoemde VON BEULART zu BEULARTSTEIN, heer van de EYCKHOLT, het kasteel Eyckholt heeft gerestaureerd of herbouwd tezelfder tijd, dat de poort met de ophaálbrug en de aan de noordzijde daarvan gelegen voormalige kasteelhoeve Terworm is gebouwd, 1670 en 1671.

Het bijgebouw, waarin de bovengenoemde wapenstein is aangebracht, dateert uit een latere periode en is gebouwd of herbouwd vermoedelijk nadat de Eyckholt omstreeks 1760 in verval was geraakt of gesloopt.

Uit het jaartal van de wapenstein volgt voorts, dat het in de aanhef van dit artikel vermelde sterfjaar van Hendrik VON BEULART zu BEULARTSTEIN × Maria VAN EYNATTEN, 1669, niet juist kan zijn, aangezien hij in 1671 nog in leven moet zijn geweest.

Terloops zij vermeld, dat het landgoed BEULARTSTEIN, dat in 1678 door Johan Herman VON HOLTHAUSEN × Magdalena VON BEULART werd verkocht, was gelegen IN DE SOERS bij AKEN.

In ons artikel „De artesische putten van Terworm” (Bulletin afl. 5 1953 blz. 120) spraken wij het vermoeden uit, dat de hoeve De Driesch vermoedelijk op een andere plaats dan de tegenwoordige kon hebben gelegen, omdat de sluitsteen boven de ingang van het huis het jaartal 1733 vermeldt.

Bij nader inzien lijkt het ons evenwel meer waarschijnlijk, dat de boerderij De Driesch in 1733 is herbouwd en dat op de plaats aan de weg van Kunrade naar Eyckholt, waar, zoals wij hebben kunnen vaststellen, eertijds een boerderij heeft gestaan, het hiervoren genoemde goed *Ten Liechten* heeft gelegen.

Het is niet denkbeeldig, dat bij de heropbouw van De Driesch Kunrader steen is gebruikt, afkomstig van de ruïnes van Ten Liechten.

Zou er wellicht verband bestaan tussen de in de buurt lopende Mareweg en het goed Ten Liechten, dat ook voorkomt onder de naam Lintermaer? De veronderstelling van P. PETERS (Maasgouw 46e jaargang 1926), dat Ten Liechten misschien ongeveer ter plaatse, waar de hiervoren genoemde hoeve Nieuwe Eyckholt werd gebouwd, zou hebben gelegen, lijkt op grond van het bovenstaande, niet aanvaardbaar.

De in het gemeentelijk archief aanwezige geschiedbronnen stellen ons in staat de vorenvermelde gegevens met enige bijzonderheden aan te vullen.

Maria Magdalena de Beularts, Dna de Eyckholt overleed aldaar 8 October 1687. Haar echtgenoot Johan Herman von Holthausen 29 December 1701 (Kerkelijke registers van Heerlen).

2 Mei 1722 werd in het Trouwboek van de predikant ingeschreven „Frans Hendrik Holthuijsen, jonkman geboortig uijt het Land van Valkenburg en militereend in Cicilien, met Juffer Magthilde Nipels, jonge dochter geboren tot Maestricht.”

Omtrent de familie VON HOLTHAUSEN, de laatste bewoners van het kasteel, zijn de volgende interessante bijzonderheden bekend:

De tweede zoon van Johan Herman VON HOLTHAUSEN, eveneens Johan Herman genaamd, moest in verband met zijn indiensttreding als luitenant in het leger, waarbij hij zich verplichtte een aantal manschappen te leveren, een waarborgsom storten. Uit de volgende verklaring blijkt, dat zijn vader borg voor hem bleef:

„Op huijden den 17en dach in de maent Junij van jaere 1701 compareerde voor ons Schoutet en Schepenen der vrijheijt ende Hooftbancke Heerle, den Hoo. welEd.

geboren Heere Johan Herman VAN HOLTHOUSEN Heere totten Eyckholt, Driesch etc. denwelcken van ons versochde eene gerechtlicke Acte ende declaratie, om daermede te voldoen aen Capitulation dewelcke sijns Heere Comts Heere tweeden soon Johan Herman van HOLTHOUSEN ingegaen ende als Lieut aengenomen heeft metten Hoo. Ed. gebooren Hre Vrijhiere van LUBECK Generael Lieut. van sijn Cheurfl. doorl. Pals, Nieuwborgh etc. bestaende die Capitulation voor soo veel ons gebleken in hondert en tachtich Rx. waer voor sich den voors. Heere Johan Herman van HOLTHOUSEN als Lieut. geengageert heeft, inwendich thien weken te leveren, achtien man, ten reguarde van dewelcke leverantie wij Schouteth ende Schepenen verclaeren certificerende mits desen, datten Hre Compt genoegsaem gedomilineret, geseten ende vindtbaer is voor de gecapituleerde somme, sijnde desselffen goederen wel over de achtien duisent patta. weerdich, tot assecurantie van dewelcke gecapituleerde gelderen, den Heere Compt geassisteert met sijnen outsten Heere soon Johan Reijnier van HOLTHOUSEN verclaeren te caveren ende obliqeren dese hunne erfelijcke goederen van Eyckholt ende Driesch en waer aen in cas van eenig onverhoopde manquement der leverantie van manschap voors. soo sal den Hooghemten Heere Capitain sich connen erhaelen..." (L.v.O. 2032 blz. 544).

De oudste zoon Johan Reinardt, de latere kanunnik van Aken, heeft bij zijn intrede in het klooster blijkbaar een verklaring moeten overleggen, behelzende, dat hij van Rooms Katholieke afstamming en van adel was. Deze attestatie schabinael (schepenverklaring), afgegeven 8 April 1706, luidt als volgt :

„Wij Schouteth, Schepenen, en Secretaris der hoofdbancke Heerle lande van Valkenborgh Partagie van haer Hoo.Moo. d'heeren Staedten Generael der vereijnighde Nederlande, tuijghen, en attereren hier mede, hoe dat den WelEdl. en Hooghgeb. hre Johan Reinardt Baron DE HOLTSHAUSEN hre ten Eyckholdt, soone van den oock welEdl. en Hooghgeboo. Hre wijlen Johan Herman VAN HOLTSHAUSEN, in eersten houwelijk geweest sijnde met de oock welEdl. en hooghgeboo. Mevrouw Maria Magdalena van BEULARDT, is wettigh soon. van de Eeluidens voors., sijnde de voorouders geweest en wettelijk geboren van den welgeboo. hre wijlen Johan VAN HOLTSHAUSEN en Maria Elisabeth VAN WALDERS sijne wettige huysvre. spruijgende dien volgens den voors. Heere Johan Reinardt Baron DE HOLTSHAUSEN uijt de geslagte van Maria Magdalena VAN BEULARDT sijne moedere en den welgeborne Hre Johan Reijnardt VAN BEULARDT haeren vader, en Maria Margaretha VAN OPPENHOVEN genaempt STROEIJFF oock geweest zijnde wettighe Eeluidens en respec. vaeders en grootvaeders respec. moeders en grootmoeders, alle geweest sijnde van de Roomsche Cathol. Religie, gelijk mede van hoogen stamme; hebbende gestaen ter goeder naem Eer en faem soodaenigh dat niemandt in de geheele werlt, etwes (soo veel ons bewust is) oijet iets quaets van de welgeborne Heeren en Mevrouwen heeft weten te seggen veel weijnigher oock van den welEdl. en Hooghgebor. Heere Johan Reinardt Baron DE HOLTHAUSEN hre ten Eyckholdt desen tegenwoordigen Hre compt., den welcken dan van dese zijne legitime en wettighe generatie ofte genealogie voor ons Schouteth en Schepenen eene attestatie heeft versocht t'welck reedelijk versoeck wij aen hem hre compt. niet hebbende connen weijgeren wel ter contrarie seer gerne medegedeijlt en dien volgens..." (L.v.O. 2033, blz. 247).

Op 9 Mei 1707 kocht Johan Reijnier VAN HOLTHUIJSEN een huis met aanhorigheden, gelegen op het KERKHOF te Heerlen, voor 1350 gulden. Dit huis behoorde toe aan J. BOGERMANS en werd op verzoek van Matth. FELLINGER gerechtelijk verkocht.

Aangezien BOGERMANS in gebreke bleef het huis te ontruimen, richtte Notaris W. L. HOKELS namens Johan Reijnier van HOLTHUIJSEN totten Eyckholt het volgende verzoek tot de Luitenant Voogt en Scheepenen der Hoofdbancke Heerle :

„Johan Reijnier van HOLTHUIJSEN totten Eyckholt etc. heeft op den 26 April 11. (moet zijn 9 Mei 1707) bij het uijtgaen der brandende keersse ingecogt seeker huys, schuijr en stallinge gestaen en geleegeen op den Kerkhof van alhier, toebehoort hebbende aen Sr. BOGERMANS, en gesubst. ter instantie van de Heer Matth. FELLINGER qqa. waer af de cooppenn. bij deese wette voor geconsigt. aengenomen sijnde, de Heer Remonstrant ingevolge den 77e art. van het Reglmt. stijl en maniere van procederen.

De effectueele erfenisse ten sijnen behoefte is versoekende met last aen Sr. BOGERMANS het voorn. huys ap en dependentie te ruijmen inwendigh drij daegen naer insinuatie . . .”

3 Augustus 1707 werd BOGERMANS gelast het huis binnen veertien dagen te ontruimen. (L.v.O. 1988).

De aanzegging tot ontruiming heeft weinig effect gesorteerd; eerst in de Genachinghe van 4 Juni 1708 werd bevel gegeven BOGERMANS uit het huis te zetten.

Met dit huis is bedoeld het hoekhuis Kerkplein—Kerkstraat, naast de vishandel Gitsels.

Blijkbaar heeft men aan de kanunnik VAN HOLTHUIJSEN het recht willen ontzeggen over vaste goederen te beschikken, hetgeen mogelijk verband houdt met de vorengenoemde aankoop. Althans 1 Januari 1720 werd op zijn verzoek door Schout en Schepenen der Hoofdbank Heerle de volgende verklaring afgegeven :

„Wij Schout en Scheepenen der Hoofdbancke Heerle lande van Valckenborgh Partage van H.H.Moo. verclaeren en certificeeren mits deesen ter requisitie van den Heere Canonijck Johan Renier Baron VAN HOLTHUIJSEN, Heere van den Eyckholt ende Driesch, in deese landen van Overmaeze altoos gesien te hebben dat de Canonicken voor hun particulier behoefte ende profijt vaste goederen kunnen erven, acquireeren, besitten ende vercoopen, daerover pr. testament ofte andersints disponeren ende ab intestato comende te overleijden deselve goederen weeromme op hunne maeghen of aenverwanten devolveeren gel. daer van in deese Hoofdbancke diverse voorvallen exteeren, sonder oijt gehoort te hebben dat teegens deselve eenige disputen souden sijn geroert, min gedeceideert des ter waerer oirconde hebben wij deese met den scheepen ampts zeegel en signatuijre van onsen secretaris doen becragtigen”. (L.v.O. 2035 blz. 83).

Op 13 Maart 1722 verklaarde de kanunnik VON HOLTHAUSEN, dat hij het meergenoemde huis Op het Kerkhof had gekocht ten behoeve van Pastoor QUAEDTVLIEG, hetgeen uit de volgende op die dag gerealiseerde akte blijkt :

„Op heeden den derthienden Meert 1722 compareerde voor ons W. L. HOKELS en Hend. PELT respe. Scheepenen en Secris. der Hoofdbancke van Heerle (bij abstie van den Heere Schoutet) den Hooghw. en welgeb. Vrij Heer van HOLTHAUZEN verclaerende hoe dat seekere hujsinge, ende schuijre alhier op het Kerkhoff geleegeen hem als hoogsten bieder door het uijtgaen van de keertse sijnde verbleeven in den jaere 1707 d. 26 april (bedoeld is 9 Mei), hij deselve hujsinge heeft gecogt in naeme ende ten behoeve van den Heere Anthoin QUAEDVLIEGH Pastoor van Heerle voors. die oock de coop. heeft gefurneert vervolgens dat hij aen gemelte heer Pastoor was overdraegende ende cedeerende mits deesen allen het regt die hem uijt crachte van voors. coop was aengebooren geweest, versoekende behoorlijke registratie, ende realisatie deeses, mitsgaeders dat wij deese wouden keeren in hoede van regte, hetwelcke wij hebben geacordeert, en deese in hoede van regte gekeert volgens deeser Hoofdbancken regt, jure audem Dni. et cujus libet salvo. Actum ut supra (was geteekent) J. R. B. von HOLTHAUZEN in den Eyckholt, W. L. HOKELS, Hendrick PELT”. (L.v.O. 2035 blz. 279).

In 1718 stelde Johan Reinardt VON HOLTHAUSEN tot beheerder van het goed de Eyckholt aan Jean DE ROOT, wonende op het kasteel Strijthagen te Welten, hetgeen blijkt uit de volgende akte :

„Op heeden den 24 Feb. 1722 compareerden voor ons onders. Scheepenen der Hoofdbanke Heerle lande van Valkenburg partage van haer Hoo.Moo. den Hoogw. en welgeb. Vrij Heer VAN HOLTHAUSEN, ende D'Heer Jean DE ROOT dewelcke op hunne Eede die sij *compten* in onse handen gepraesteert hebben, verclaerden dat seeckere admodiatie brief (pachtvereenkomst) ons copyel. gebleecken sijnde, in dato d. 8 feb. 1719 tusschen hun bejide *compten* den 8 feb. 1718 te bevoorens gepasst is, ende dat den tweeden *compt* in conformiteijt van den inhoude des voors. admodiatie brief d. 24 Meij desselven jaers seeventhien hondert achthien possessie genomen heeft van het hujs ten Eijckholt, ende al eenigen tijt te bevoorens de goederen daer aen gehoorende waergenoomen ende daerinne gecontinueert, tot verificatie van dien heeft denselven tweeden *compt* ons visie gedaen van sijn origineel journael boeck, raeckende sijnen ontfanck, ende uijtgaeve over de voors. goederen weegens den jaere seeventien hondert en achten; Item afreecke met den eersten Hre *Compt* over het voors. jaer 1718 in dato den 8 Meert 1719 door hun bejide *declten* geteekent, verclaerde voirders den tweeden *compt* dat noch door hem noch door iemant anders in de origineele admodiatie brief (teegenwoordigh berustende in handen van Mechtild Nijpels) geene de minste veranderingen noch in den datum nochte in den geheelen context sijn geschiet dewelcke daerinne sijn gedaen seedert dat denselven brief, met veele andere missiven, en documenten op het hujs ten Eijckholt uijt een besloote caemer ende besloote cassette drij weecken voor St. Remigij 1719 sijn gespolicert worden. In oirconde etc. (was geteekent) J. R. B. VON HOLTHAUSEN, J. DE ROOT, W. L. HOKELS en Hend. PELT. (L.v.O. 2035 blz. 273).

Op dezelfde dag verklaarden op verzoek van BARON VAN HOLTHAUSEN en J. DE ROOT twee arbeiders, waarvan de een als tuinier in dienst van Jean DE ROOT was geweest en de ander als knecht bij de pachter van de hof Eyckholt had gediend, dat Jean DE ROOT vanaf Mei 1718 tot 1719 op het kasteel Eyckholt had gewoond.

Deze verklaring luidt als volgt :

„Op den 24 feb. 1722 sijn voor ons voors. Schepenen gecompareert Aret JABIGS oudt omtrent twee à drie en t'sestig jaeren en Hendrick SCHAFFERTS oudt omtrent de veertig jaeren bejide inwoonders deeser Hoofdbanke dewelcke ter requisitie van (hier sijn enkele woorden uitgevallen) de bovengenoemde twee comparanten onder eede in onse handen gedaen hebben eenpaerl. praeciert dat d'Heer Jean DE ROOT in den jaere 1718 in den maand Meij sonder praejuditie van den precijns tijdt, op het hujs ten Eyckholt is comen woonen tot in den jaere 1719 ende de goederen daer aen dependeerende, onder sijne Directie gehad, geevende den eersten comparant voor reedenen van weetenschappe, dat hij sedert den maand Meert des voors. jaers 1718 de moes hooven aldaar voor den voornden Heere DE ROOT heeft gecultiveert, gelijk als oock het houdt, en hoijgewas waergenoomen, ende den tweeden comparant dat hij als doen bij den pagter van den Eyckholt als eerste knegt heeft gediend, en de meubilen van voorn. Heere DE ROOT met carre en peert heeft helpen op den Eyckholt voors. brengen . . .” (L.v.O. 2035 blz. 274).
Uit een en ander volgt, dat het kasteel na 1719 korte tijt onbewoond is geweest, met dien verstande, dat de kanunnik van HOLTHUIJSEN zich aldaar een of meer kamers voor eigen gebruik had gereserveerd. In 1722 is het kasteel betrokken door Frans Hendrik van HOLTHUIJSEN en

diens echtgenote Mechtilde NIJPELS, waarmede hij in Mei 1722 in het huwelijk was getreden. Johan Reinhardt heeft toen blijkbaar de bezitting Eyckholt aan zijn neef Frans Hendrik overgedragen.

Opgemerkt zij nog, dat in de eerstgenoemde akte gezinspeeld wordt op het feit, dat de daarin genoemde pachtovereenkomst door Mechtilde NIJPELS zou zijn ontvreemd.

Na het overlijden van Frans Hendrik baron VON HOLTHAUSEN omstreeks 1725 (de juiste datum is niet bekend) heeft een deling van de goederen, behorende tot den Eyckholt en Den Driesch, plaats gehad.

$\frac{1}{3}$ Deel met de boerderij kwam in het bezit van Johan Caspar CLOTZ, Schepen van de stad Aken, wonende op het kasteel Strijthagen onder Schaesberg;

het overige $\frac{2}{3}$ deel bleef, naar het schijnt, aanvankelijk onverdeeld, althans hierop wijzen de hierna volgende verklaringen, waarin steeds sprake is van onverdeelde grond. Eerst later werd dit deel toegewezen aan de weduwe baronesse VON HOLTHAUSEN-NIJPELS.

13 September 1726 verpachtte Johan Caspar CLOTZ aan Willem HOENEN \times Odilia DAUTZENBERGH van Heerlerheide „sijn derde part der goederen totten Eyckholt, bestaende in landerijen, weiiden, bemden, drieschen etc. ingevolge partagie daerover opgericht voor en door Meester Caspar RHOON geswooren landtmeeter op den 2en July deses jaers 1726 sijnde dienvolgens ieder deijl met paelen en reijnen afgesondert”.

De verpachting geschiedde voor zes jaar, ingaande 1 October 1726 en eindigende 1 October 1732 tegen een jaarlijkse pacht prijs van 60 pattacons of 240 gulden brabant Maestrichter cours.

Voorts moest de pachter leveren :

„voor nieuwjaer een malder haver, een vat weijt ofte terwe en een vadt erten, om die paschen een vet kalf en omtrent t'sinteren (Pinksteren) eenen vetten haemel (gesneden ram), een coppel jonge schruten (kalkoenen), twee coppelen enden en twee coppelen jonge haenen, oock sullen die pachteren verplicht sijn ten dienst van haer heerschap te doen twee koelvrachten.

Ende alsoo het heerschap aen het hujs ten Eyckholt heeft eenen particulieren bembde genoempt den Heeren bembde waer van aen den Hre verpachtere het daerde part oock heeft, is geconvenieert dat die pachteren hetselve pardt gedurende deese pachtjaeren sullen gebruijcken en daer voor betaelen jaerlijx vijf pattacons...” Voor „wijn- ofte droogen lijcoop” zal pachter in eens betalen 12 pattacons. (L.v.O. 2037 blz. 324).

De pachtovereenkomst met Willem HOENEN is na afloop niet verlengd. Hij had blijkbaar niet goed geboerd, want 3 Februari 1733 leende hij van de weduwe van Johan Caspar CLOTZ 500 gulden tot aanzuivering van achterstallige pacht, waarvoor hij tot zekerheid stelde zijn huis in Schandelen. (L.v.O. 2037 blz. 9).

Omtrent vroegere pachters is weinig bekend. Alleen wordt in een akte van Notaris Bogermans van 28 December 1678 melding gemaakt van Frans HAENEN „gewesene halfwin op den hoff den Eijckent”. (L.v.O. 2029 blz. 27).

De verstandhouding tussen Johan Caspar CLOTZ en de weduwe VAN HOLT-**HAUSEN-NIJP**ELS liet naar het schijnt veel te wensen over.

Met de deling van het goed Eyckholt kon de weduwe VAN HOLT-**HAUSEN** zich blijkbaar niet verenigen en poogde zij zich op eigen gelegenheid recht te verschaffen.

In deze richting wijzen de volgende verklaringen, die op verzoek van J. C. CLOTZ door enige arbeiders, die in dienst van Mevr. VAN HOLT-**HUIJSEN** op het kasteel werkzaam waren geweest, werden afgelegd omtrent de gedragingen van Mevr. VAN HOLT-**HUIJSEN**.

Zij liet o.a. de kalk, die CLOTZ had laten blussen uit de daarvoor bestemde put verwijderen en de aan haar toebehorende kalk daarin deponeren.

Deze verklaringen luiden woordelijk als volgt :

„Jaspar SIJ**PERS**, oudt omtrent seeventigh jaaren. ende Peeter SIJ**PERS**, oudt omtrent dertigh jaaren, verklaren ter requisitie van J. C. CLOTZ Heere in den Eyckholt, ende Driesch, hoe dat het aen haer comparanten seer wel kennelijck is, dat den kalckputt die Leonardt MERCKELBACH in October 1726 hadde gemaectt, stonde aen den wegh bij de Moolen aen den Eyckholt, gehoorende op de gronden van de voors. moolen, welcke moolen, noch onverdeijlt is, ende dat Mevre. HOLT-**HUIJSEN** den kalck die voorn. Leonard MERCKELBACH voor den Hre Requirerent, in den voors. Pudt hadde gedaen, ofte gelescht, daer uijt heeft doen weghwerpen, geevende reedenen van weetenschappe, dat sij comparanten in dien tijdt, soo ten dienste van den Hre Requirerent als ten dienst van voors. Mevre. HOLT-**HUIJSEN**, op den Eyckholt voors. gearbeijdt hebben, en allen t geene hierbooven gemelt met eijgene oogen hebben gesien...” (Akte Notaris J. MEESENS verleden 16 October 1727).

Thomas SPIJ**CKERS** ende Peeter SIJ**PERS** verklaeren ter requisitie van d'Heer J. C. CLOTZ, hoe dat het aen haer comparanten seer wel kennelijck ende in versche geheugenisse is leggende, dat Mevrouw HOLT-**HUIJSEN** geboorne NIJ**P**ELS, in 8bris 1726 den kalck die den requirant in eenen kalckputt, aen de Moole van den Eyckholt, op den onverdeelde grondt, hadde doen lesschen, heeft doen uijtwerpen, ende op staende voedt haeren eijgen kalck daerinne doen lesschen, geevende voor reedenen van weetenschappe, dat sij comparanten doens ter tijdt op den Eyckholt weesende, sij het geene hierbooven gemelt, aldaer met eijgene oogen hebben aengesien...” (Akte Nots. J. MEESENS van 18 November 1727).

Mevr. VAN HOLT-**HUIJSEN** had opdracht gegeven, dat op de landerijen van de Eyckholt, met inbegrip van die toebedeeld aan CLOTZ, schapen mochten worden gehoed en ingeval andere personen dan die, welke daartoe van haar verlof hadden bekomen, zich op het land mochten vertonen, geverbaliseerd (geschut) dienden te worden.

Deze verklaring luidt als volgt :

„Matthijs HALFKAN, Matthijs MULLERS, ende Lemmen DOUVEN, inwoonders der Vrijheijd en Hoofdbancke Heerle, dewelcke ter requisitie van den Heere J. C. CLOTZ Heere in den Eyckholdt, ende Driesch, eenpaerlijck verclaerden, hoe dat het haer comparanten seer wel kennelijck, ende alnoch in versche geheugenisse is leggende, dat in den jaere 1726 Hans Peeter STEEVENS Halfwin in den Bersdael, ingevolge seecker accoordt, tusschen hem, ende de voors. Mevrouw VAN HOLT-HUIJSEN, den geheelen soomer ende herfst door, sijne schaepen, met eenige Rinder-beesten en Peerden, op den Eyckholt heeft gehadt, welcke schaepen in dien geheelen tijd op den voorhof van den Eyckholt voors. hebben in, ende uijtgegaen, op de geheele landerijen van voorn. Eyckholt gepascueert en gesaementlijck met die van Willem HOENEN Halfwin van den Heere Required, sijn gehoedt worden, verclaerende de twee eerste comparanten dat Mevrouw HOLTHUIJSEN hun in dien tijd heeft bevoolen, rondtomme met hunne schaepen te hoeden, in hunne gebourshappe, en indien iemandt anders, buiten de gebourshap woonende, op de landerijen van den Eyckholt met schaepen soude pascueeren deselve aenstonds te schutten, geevende de twee eerste comparanten voor reedenen van weetenshappe, dat sij, als te weete den eersten comparant van weegens Willem HOENEN, met hunne schaepen als Herders, in maniere als voors. over de geheele landerijen van den Eyckholt voors. gehoed, ende gepascueert hebben, ende den derden comparant dat hij in dien tijd in den arbeijdt van voors. Mevr. VAN HOLTHUIJSEN op den Eyckholt voors. is geweest, ende het geene hier booven gemelt, met eijgene ooggen gesien heeft . . .” (Akte Nots. J. MEESENS 17 October 1727).

Mevr. VAN HOLTHUIJSEN gaf aan haar tuinier opdracht de gewassen, die de pachter van CLOTZ in de tuin had geplant, om te spitten; zij ontzag zich zelfs niet de koolplanten eigenhandig uit de grond te trekken.

Zulks blijkt uit de volgende verklaring :

„Andrie CONINGHS, oudt omtrent neegen en vijftig jaeren, verklaerde ter requisitie van D'Heer J. C. CLOTZ, hoe dat hij in qualiteit als guardianer de Vrouwe VAN HOLTHUIJSEN geboorne NIJPELS, op den Hof genaempt den Eyckholt, nu in het derde jaer heeft bedient ende den arbeijdt in den Hof aldaer, behoorlijck verrigt, ende gedaen heeft, dat de voors. vrouwe VAN HOLTHUIJSEN, nu in het voorleeden voor jaer, en soomer, hem declarant, een bedde met ajuijnen die Willem HOENEN pagter des Heeren requirents hadde gesajt, alsmede den kervel van denselven, heeft doen omgraeven, gelijkkerwijs den comparant oock op ordre van voorn. Vrouw VAN HOLTHUIJSEN heeft moeten doen, omtrent het Laamers Moes, en Erwetten van gemelten Willem HOENEN, Item heeft den comparant oock gesien, dat de voors. vrouwe Van HOLTHUIJSEN terselver tijd, de cool van voors. HOENEN heeft uijtgeworpen, allen t'welche geschiedt is, op het derde part van den coolhof bij accoordt aen den heer requirent toegevallen, geevende voor reedenen van weetenshappe, dat hij het geene hier booven gemelt, ten deele gesien ende ten deele selfs op ordre van voors. vrouwe VAN HOLTHUIJSEN gedaan heeft.” (Akte Notaris J. MEESENS van 19 November 1727).

CLOTZ heeft het geschil, naar het schijnt, aanhangig gemaakt bij de Raad van Brabant, althans Mevr. van HOLTHUIJSEN machtigt een procureur haar belangen waar te nemen, hetgeen blijkt uit de volgende verklaring :

Mevre. Mechtildis NIJPELS huijsvre van Frans Hendrick van HOLTHUIJSEN, dewelcke verklaerde haer te houden voor gegijselt, en vervolgens bij deesen te constitueeren en machtigh te maecken Jan ROSKAM Procr. van den Eedlen Raede ende leenhoove van Brabantt specialijck omme uijt den naeme, ende van weegens

de vrouwe comparante waer te neemen, ende te vervolgen, soodaenige saaken als de vrouwe comparante genootsaecht is, voor welgen. Raede te defendeeren, als gegijselde ter eenre op ende jegens de kinderen en erfgen. van wijlen Matth. CLOTZ impetranten, als meede noch om de voorn. kinderen, en erfgen. van Matth. CLOTZ te doen gijselen, tot dien eijnde in de voors. saake alle daegen, termijnen ende geordoneerde comparitien van regten, naer stijle gebruyckelijck waer te neemen, en deselve tot sententie toe incluijs te vervolgen, de voordeelige ter executie doen leggen..." (Akte Notaris J. MEESENS van 6 Januari 1728).

Mevr. van HOLTHUIJSEN stelt aan Johan DE ROOT, zaakwaarnemer van J. C. CLOTZ een afrekening van door haar gedane ontvangsten en uitgaven over de jaren 1719 tot en met 1726 ter hand. Zulks volgt uit de volgende verklaring :

„Ter requisitie van Mevre. van HOLTHUIJSEN geboorne NIJPELS aen de heer Johan DE ROOT, als bedrijvende de saecken, ende affaires van D'Heer J. C. CLOTZ visie gedaen van de respe. origineele reeckeningen hier aen geheght bij de requirente geformeert, ende eigenhandigh geschreeven, behelsende, eenige ontfanck, uijtgaeve, reparatien etc. bij de requirente gedaen, geduijrende de jaeren 1719 tot 1726 incluijs ende vervolgens deselve bij overleeveringe van copije behoortelijck geinsinueert, ende overgegeeven, aen meergemelten Heere DE ROOT, die deselve aennam, ende seijde deselve te sullen toestueren aen boovengemelten Heere CLOTZ." (Akte Notaris J. MEESENS van 10 Januari 1728).

Mevr. van HOLTHUIJSEN draagt Notaris MEESENS op de pachter van CLOTZ, Willem HOENEN, een viertal vragen te stellen met betrekking tot het door hem gepachte land en het antwoord daarop te stellen met harer kennis te brengen. Deze vragen zijn door Mevr. van HOLTHUIJSEN eigenhandig geformuleerd en luiden als volgt :

Ten eerste, waarom heeft Willem HOENEN zich in 1728 meester gemaakt van de zomervruchten, bestaende in haver en koren met kaf en stro, afkomstig van zeven sillen tien roeden akkerland in de gewande van Terworm, naast de negen sillen, die kanunnik van HOLTHUIJSEN aan Gerard DOUTZENBERGH heeft verkocht?

Het antwoord van HOENEN luidde, dat hij zulks had gedaan ingevolge mondelinge en schriftelijke opdracht van CLOTZ, ten bewijze waarvan hij de schriftelijke lastgeving van CLOTZ overlegt. Hierbij werd hem gelast de vruchten afkomstig van het aandeel van CLOTZ uit de 21 onverdeelde sillen te oogsten.

Ten tweede aan pachter inzage te vragen van de pachtvereenkomst betreffende de genoemde zeven sillen tien roeden.

HOENEN verklaarde, dat hij geen pachtvereenkomst in zijn bezit had, doch dat deze bij CLOTZ berustte. Het was hem wel bekend, dat genoemde zeven sillen afkomstig zijn uit de onverdeelde 21 sillen, die echter niet in de pachtvereenkomst zijn vermeld, doch mondeling aan hem zijn verpacht.

Ien derde wenst Mevr. van HOLTHUIJSEN te weten of Willem HOENEN voornemens is de genoemde 7 sillen 10 roeden opnieuw met tarwe

en koren in te zaaien en de opbrengst te oogsten. HOENEN beantwoordde deze vraag bevestigend.

Ten vierde vraagt Mevr. van HOLTHUIJSEN of Gerard DOUTZENBERGH de jaarlijks verschuldigde schatting (grondbelasting) van het derde deel van de aan hem verkochte negen sillen aan Willem HOENEN heeft betaald. HOENEN verklaarde, dat DOUTZENBERGH de schatting van drie sillen heeft voldaan.

Deze vragenlijst luidt woordelijk als volgt :

„Ick ondergeschreven constituere bij desen d'heer Joannes MEESEN om in qualiteit als Geadmitteerde en Oopenbaere Notaris van H.H.Moo. de Souvereijne Raede en Leenhoove van Brabant en Lande van Over-Maeze in s'Haege; hem te vervoege met twee getuijge aen den persoon van Willem HOENEN, woonende als pachter op den Eyckholt voor een deel d'erffg. CLOTZ competente, en aen den selve in haere naem en van haerent weegen aftevraegen dese naervolgende *Arten* en van zijn antwoordt behoorlijk relaes te geeven.
Eyckholt den 15 Julij 1730.

M. VAN HOLTHAUSEN Gebe. NIJPELS
vrouw in Eyckholt en Driesch.

1. Ten eerste waerom hij Willem HOENEN hem meester gemaek heeft van de soomer vruchte bestaende in Haever en Cort Coore met kaeff en stroij die gewassen zijn in den jaer 1728 op seve sille thien roede ackerlandt op de gewande van den Worm, en naest nege sille ackerlandt uijt de selve gewande van den Eyckholt verkocht deur den Canonick Van HOLTHAUSEN aen Sr. Geredt DOUTZENBERGH en dat tegens alle de behoorlijke protestatie, die Mevrouw VAN HOLTHAUSEN als eijgenaersse en possessseurse van de twee derde deel van den Eyckholt aen Willem HOENEN op zijn tijdt en in behoorlijke form heeft laete doen.

2. Ten tweede viesie te vraege van den pachtzedulle van d'erffg. CLOTZ waer bij blijk, d'erffg. CLOTZ aen Willem HOENEN Haeren tegenwoordige pachter dese voors. seve sille thien roede ackerlandt positief verpacht hebbe (als hij visie geeft copie ten mijnen coste daer af te neeme).

3. Ten derde te vraege ofte d'erffg. CLOTZ hem Willem HOENEN die voors. seve sille thien roede ackerlandt weder op nieuws met Tarwe en Coore hebbe doen insajen soo als hij HOENE nu heeft gedaen, en oock ofte hij van intentie is die vruchte met kaf en stroij weder te profiteeren, (soo ja) ofte hij blijk heeft van die ordre visie afte vraegen en copie te neemen ten mijnen coste om mijn daer meede te bedienen daer en alsoo ick te raede sal gaen.

4. Ten vierde ofte Sr. Geredt Doutzenbergh aen hem Willem Hoenen den jaerlijckxse schattinge van die nege sille ackerlandt hem uijt t derde deel in den Eyckholt competeere aen t derde deel van den jaerlijx taxt die Willem Hoenen aen Haer Comptoir tot Maestricht betaelt, altoos te goedt gedaen heeft, ofte betaelt heeft.

Op heeden den 15 Julij 1730 hebbe ick onderges. Notaris oopenbaer tot Heerle resideerende, mijn met de naergenoemde getuijgen getransporteert, op den Aedlijcken huijse genaemt ten Eyckholt, ende aldaer ter requisitie van Mevre van Holthuijsen, ende uijt crachte van de boovenstaende constitutie, aen Willem Hoenen atgevraegt het geene wes hierneffens staende, en heeft op den Eersten arte, geantwoordt het volgende.

Dat hij sulcks gedaen heeft, uijt speciale, soo mondelijcke als schriftelijcke ordre van D'Heere Clotz, ende tot betoogh van dien heeft deselve schriftelijck ordre aen

mij Notario geproduceert, dewelcke afgekopieert luyt als volgt: Den Halfwin Willem Hoenen word hiermeede belast te sorgen, dat de vruchten soo op mijn deel van de ongedeelde 21 sillen sijn gewassen ende door hem cultiveert ende besaeijt sijn van Mevr. v. Holthausen, al weer niet worden weggenomen, maer in cas van noodt daerover de Justitie om assistentie te versoecken, ende niet te permitteeren, dat deselve anders, als in sijne schuijre worden ingevaeren.

Aken den 16 Julius 1728 (was geteekent) J. C. Clotz.

Op de tweeden arte. verclaerd nooijt eenige pagtcedulle gehadt te hebben, maer dat deselve is berustende, ende altoos berust heeft in handen van sijn Heerschap, als te weeten d'Heer Clotz, den welcken hem Willem Hoenen nooijt daer af copije gegeven heeft, sijnde hem Willem Hoenen wel bewust dat de seeven sillen uijt de voors. onverdeelde 21 sillen niet in de voors. pagtcedulle sijn geexprimeert, maer heeft gemelten Heere Clotz deselve mondelinge aen hem verpagt.

Op den derden arte. verclaerd dat D'Heer J. C. Clotz hem Hoenen de voors. seeven sillen ende thien roede ackerlandt wederom op nieuws heeft doen insaeijen, gelijk hij dan sulcke teegenswoordigh gedaen heeft, als hebbende daer op gesaeijt Tarwe en rogge en welke schaere, met het kaef en strooij hij Willem Hoenen voorneemens is te profiteeren, verklaerende eghter daer toe geene schriftelijke orde van sijn Heerschap te hebben.

Op den vierden arte. verclaerd dat Sr. Gerard Dautzenbergh telkens aen hem Willem Hoenen betaelt heeft de schattinge van drie sillen.

Aldus afgevraeght, ende gerelateert op den Adelijcken huijse ten Eyckholt voors. op dagh maendt, ende Jaere als booven."

Uit vorenstaande verklaringen valt af te leiden, dat het aan CLOTZ toebedeelde en aan Willem HOENEN verpachte derde part van den Eyckholt, behoudens de gebouwen en de Heeren bembd, was gelegen aan de oostzijde van het kasteel (naast de gewande van Terworm).

De tuin, waarvan sprake is, heeft vermoedelijk achter de boerderij gelegen.

De meergenoemde Mevrouw VON HOLTHAUSEN geb. NIJPELS schijnt een twistzieke vrouw te zijn geweest. Zij was in verschillende processen, vaak van onbelangrijke aard, verwickeld. Ziehier een voorbeeld :

In het jaar 1730 had Mevrouw VON HOLTHAUSEN een zekere Jan VROEMEN voor een jaar aangenomen als „molenknecht op den Eyckholt”, tegen een loon van „12 pattacons en 4 schillingen voor een meepenninck, eenen halven dagh stoppelen beackeren, eenen halven dag te mesten, twee paar schounen, twee hembden ende eenen kiddel”. In de loop van het jaar had zij Vroemen zonder wettelijke reden en zonder betaling van loon ontslagen.

Vroemen maakte daarom de zaak aanhangig bij het gerecht van Heerlen. Op last van de justitie begaven Willem HOEN (Hoenen) en Hendrick PLOUM zich ter requisitie van Jan Vroemen op 17 Mei 1730 naar Mevre. VAN HOLTHAUSEN op den Eyckholt „ende haer afgevraeght ofte sij den requirent sijnen loon woude geeven ofte niet als wanneer sij ons voor andtwoordt gaff dat se eenen anderen knegh soude huijren ende wat aen sijnen loon of meehuijre soude overschieten dat soude den requirent hebben ende anders niet, en soo den requirent iets meer pretendeerden te hebben dat moeste hij met recht soecken”. (L.v.O. 2002).

Hieruit blijkt tevens, dat Mevr. VON HOLTHAUSEN in bezit was van de molen.

W. LINDELAUF

Straat- en Veldnamen

uit het oude Oirsbeek

EEN artikel van Mr. H. Hardenberg in Publications 83 over „Limburgse plaatsnamen en hun betekenis voor het oudheidkundig bodemonderzoek” bracht mij er toe iets mede te delen over typische straat- en veldnamen van Oirsbeek. Ik wil beginnen met de naam van het enige adellijke huis, dat nog in Oirsbeek bestaat : *Doonder Huuske* (thans in de landstaal Huize Doenrade). Die naam doemt op eens in de geschiedenis op; en bij het nazien van de charters over de Dobbelstein-familie brengt het woord Doonder Huuske alles behalve duidelijkheid, zoals hoofdarchivist M. J. v.d. Venne te Maastricht persoonlijk mij vertelde.

Een woord, dat wellicht van de oudste tijden van Oirsbeek spreekt, is het woord „kamp”. En de oudste klank zal wel te horen zijn in „*Rome Kamp*”; het is de naam van landerijen tussen de Hulter Weg en de Douven Weg (dial. Höltjer en Doender (samentrekking uit Douvender) Weêg). Dat gebied moet in de cultuur van Oirsbeek erg oud zijn. De naam wijst er op, dat de Romeinse legers daar zouden gekampeerd hebben. Maar het is nog ouder; want er zijn stenen werktuigen gevonden. Mijn vader zaliger heeft zelf een keer een langwerpige vierkantige blauwstenen voorwerp uit dat veld, waar hij een akker bezat, meegebracht, 40 à 50 jaren geleden. En hij zeide, dat door meer mensen daar ook al andere stenen voorwerpen gevonden waren. Het door hem gevonden hield hij voor een sleutel. Wij hebben het thuis lang bewaard; maar nu men het graag wil hebben, is het spoorloos. Die „Rome Kamp” vormt een langzaam klimmend veldcomplex.

Een ander woord met „kamp” is *BELLENKAMP*. We kennen thans een weg die Bellenkampweg heet, van het gehucht Oppeven naar Amstenrade. In onze jeugd noemden wij die weg „de Gats”, een naam die aan nog meer wegen in Oirsbeek gegeven wordt. Volgens verklaringen van anderen, o.a. de Heer Alfons Theunissen, oud-post-directeur te Amstenrade, zou aan die weg vroeger een boerderij gelegen hebben, die Bellenkamp heette. Thans heet nog een weide daar zo, het tegenwoordige voetbalveld.

Ook ken ik een paar *later aangelegde* boomgaarden (begin dezer eeuw), waar vroeger bouwland was, die „kamp”, „kämpke” heten; hier zal het woord wel „weide” betekenen.

Mr. Hardenberg noemt dan onder de woorden, die op grafheuvels wijzen: *tomme, tombe* van Lat. tumba of tumulus = grafheuvel. Welnu ook dit woord vinden we bij ons. In het gehucht Gracht voert een weg, „de Gröb” naar de Provinciale Weg. Links van die „Gröb” ligt „*Op het Tomken*” de naam van enige landerijen aldaar. Daar, op „het Tomke”

is ook een voorhistorisch werktuig uit steen gevonden, een stenen bijl; het enige artefact uit Oirsbeek, dat tot nu toe als voorhistorisch officieel erkend is. Rijksarchivaris Habets spreekt ervan in Publications II blz. 236. Hij zegt daar — evenals Mr. Hardenberg in zijn bovengenoemd werk — dat „het Tomke”, „la petite tombe”, schijnt te wijzen op een begraafplaats. De plek ligt nog al van de bewoonde kom verwijderd en is hellend.

Een zuiver Germaans woord (wijzend op grafheuvels), zegt Hardenberg, is het woord *hlew*, Gotisch *hlaiw* = graf. Ook dit woord vinden we in onze velden. Er is een weg, die uit het Oppevener (Oppeven is een gehucht van Oirsbeek) veld ter plaatse waar een veldkruis staat, naar de hoeve Krikkelberg gaat, en die heet Leuweg. De landerijen, daar gelegen, heten „De Leu”. Het is daar ver van alle naburige dorpen, Oirsbeek, Amstenrade, Schinnen en Vaesrade. Onder de oude namen, die wijzen op losse vondsten rangschikt Mr. Hardenberg samenstellingen met „*goud, zilver en schat*”.

Om met dit laatste te beginnen : we hebben hier in Gracht (gehucht Oirsbeek) een *Schatsberg*; doch dit woord schijnt ontleend aan de oudste bezitters van een hoeve daar, eeuwen terug : de familie Schetz of Schatz, die daar een leen van het leenhof van Valkenburg hadden. Maar we hebben hier ook een streek in het Doenrader veld (Doenrade is een gehucht van Oirsbeek) genoemd „*de Gôudsleij*”. Het laatste deel wijst op „verzamelplaats van water”, vergelijk „de Watersleij” op Wintraak (aan Oirsbeek grenzend). Die „Gôudsleij” ligt in een dalkom; dus het woord „*leij*” is hier op zijn plaats. Maar nu het 1e deel „*gôud*”. Dr. W. Roukens denkt aan „*Godes of Wodan*”; Mr. Hardenberg verwerpt zulks. Van metalen, als goud, heb ik daar nooit gehoord. Zou het volgende niet mogelijk zijn : dat het woord „*Gôud*” (dialectisch woord voor „goed”) wijst op de vruchtbaarheid van de grond? Ik vernam van boeren aldaar, dat het er buitengewoon vruchtbaar moet zijn; wat ook te begrijpen is : de regens voeren de vruchtbare bestanddelen van de omliggende velden van alle kanten naar de dalkom, die ze dankbaar opneemt en dientengevolge zijn naam eer aan doet.

In zijn artikel zegt Mr. Hardenberg verder, dat ook het woord „*straat*” een herinnering kan zijn aan een Romeinse weg. In ons dorp daaromtrent het volgende : Wanneer mensen, die langs de Provinciale Weg ((dus betrekkelijk een recente weg) spreken van de Dorpstraat, drukken ze dat uit met : De Sjrôat = de straat. Dit woord zegt natuurlijk zeker al vast dat die „straat” ouder is dan hun provinciale weg; of er nog verdere conclusie uit te trekken is in de geest van Mr. Hardenberg, durf ik niet uit te maken.

Een volgende keer nog iets over namen als : gats, getske (gätske), gröb, graaf, maar, berg (b.v. Gollenberg = Golgenberg), haag, kloes, daal, bek (= hoek) enz..